

ARAP BAHARI'NDA DEMOKRATİK ÇIKARSAMALAR

“

Tunuslu seyyar satıcı Buazizi, karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar nedeniyle kendisini yakma teşebbüsünde bulunmuş; “trajik” fakat “sıradan” olan bu girişim, öncelikle kendi canına akabinde coğrafyasındaki birçok insanın hayatına mal olacak Arap Baharı/İşyanları/Devrimleri olarak adlandırılan halk hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

”

Dr. Tahsin Yamak

Kamu İç Denetçisi

Ortadoğu coğrafyasında tarihsel açıdan pek çok önemli hadise cereyan etmişse de 17 Aralık 2010 tarihi, hususiyetleri itibarıyla özel bir konumda bulunmaktadır. Bu tarihte Tunuslu seyyar satıcı Buazizi, karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar nedeniyle kendisini yakma teşebbüsünde bulunmuş; “trajik” fakat “sıradan” olan bu girişim, öncelikle kendi canına akabinde coğrafyasındaki birçok insanın ha-

yatına mal olacak Arap Baharı/İsyanları/Devrimleri olarak adlandırılan halk hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Değişen Yönetimler, Dönüşen Ülkeler: Tunus & Mısır

Arap Baharı'nın başladığı ülke olan Tunus'ta, 24 yıllık Zeynel Abidin

bin Ali yönetimi *Yasemin Devrimi*yle sona erdikten sonra yurt dışında bulunan muhaliflerin ülkeye dönmesiyle normalleşme süreci başlamıştır. Gerçekleştirilen seçimler ve yeni anayasa yapım süreçlerinin akabinde ise farklı siyasal partilerin ittifakıyla demokratik geçiş süreci inşa edilerek birlikte yönetim anlayışının ege-

men kılındığı bir model çerçevesinde, ülke vatandaşları için önemli siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin önü açılmıştır. Ancak yapılan tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen yaygın yolsuzluklar, ekonomik problemler, güvenlik tehditleri ve kadın haklarıyla ilgili sorunlar dolayısıyla ülkede demokratik konsolidasyon henüz sağlanabilmiş gözükmemektedir.

Arap Baharı, 25 Ocak 2011 itibarıyla Mısır'ı etkisi altına almış ve 30 yıldır ülkeyi yönetmekte olan Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011'de Tunus Devlet Başkanı gibi yönetimden çekilmek durumunda kalmıştır. Ancak Mısır, Tunus'tan farklı bir dönüşüm sürecine şahit olmuştur. Mayıs-Haziran 2012'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda ülkede bir ilk yaşanmış; Mısır'da önemli bir siyasi aktör olan Müslüman Kardeşler oluşumunun adayı Muhammed Mursi, ülkenin seçimle gelen ilk sivil cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak Haziran 2012'de seçimle iktidara gelen Mursi, 3 Temmuz 2013'te Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah el-Sisi liderliğindeki Mısır ordusu tarafından darbeyle yönetimden uzaklaştırılmış; ülkedeki tüm muhalif unsurlar baskı altına alınarak tasfiye operasyonuna girilmiştir. Bu süreç içerisinde anayasal değişiklikler yapılarak Sisi'nin gö-

rev süresi uzatılmış ve bir kez daha aday olmasının önü açılmıştır.

Arap Baharı'nın başladığı 2010'da sahip olduğu 3,07 puanla *otoriter bir rejim* olarak tasnif edilen Mısır'ın, 2019'da sahip olduğu 3,06 puanla *otoriter bir rejim* hüviyetini sürdürmeye devam ettirdiği görülmektedir. Freedom House verilerine göre ise 2010 yılı itibarıyla ülke vatandaşlarının *politik haklar skoru* 6 ve *sivil özgürlükler skoru* 5 olmakta ve ülke Özgür Olmayan Ülkeler (NF) şeklinde sınıflandırılmaktayken 2019 yılı verilerine göre de politik haklar skorunda bir değişim olmamış ancak *sivil özgürlükler skoru* 1 puan gerileyerek 6 seviyesini gelmiş olup, ülke hâlen NF sınıfında kategorize edilmeye devam edilmiştir.

Siyasal alanda kabile yapılanmasının son derece güçlü olduğu ülkede, Kaddafi sonrası tesis edilmek istenen toplumsal uzlaşıya/çoğulculuğa izin veren merkezî yönetim anlayışı henüz gerçekleştirilebilmiş değildir.

Savaş ve Yıkımların Gölgesinde Değişim Çabaları: Libya, Yemen ve Suriye

Arap Baharı'nın önemli etkilerinin bulunduğu bir diğer ülke ise Avrupa'ya yönelik göç yollarının en önemli merkezlerinden birisi olan ve sahip olduğu yeraltı zenginlikleriyle öne çıkan Libya'dır. Bu özellikleri dolayısıyla

istikrarlı bir yönetime sahip olması gerektiği değerlendirilen ve bu nedenle diğer ülkelerden farklı şekilde NATO öncülüğünde bir müdahaleye konu olan Libya'da, 42 yıldır yönetimde bulunan Muammer Kaddafi tasfiye edilerek yönetim değişikliğine gidilmişse de ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesi engellenememiştir. Siyasal alanda kabile yapılanmasının son derece güçlü olduğu ülkede, Kaddafi sonrası tesis edilmek istenen toplumsal uzlaşıya/çoğulculuğa izin veren merkezî yönetim anlayışı henüz gerçekleştirilebilmiş değildir. Uluslararası toplumun tanıdığı meşru hükümet konumunda olan Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH), halkın taleplerine karşılık veren bir anlayış/arayış ile çaba göstermekte ancak yeterli askerî güçten mahrum olmasından dolayı halkın demokratik taleplerinin karşılanmasından ziyade enerjisini istikrar/düzenin temininden yana harcamaktadır. Zira silahlı güçlerin ve otonom milislerin çoğalması, gelişen suç ağları ve aşırılık yanlısı grupların varlığı ülkenin güvenlik eksikliğini pekiştirmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) desteklediği General Halife Hafter'in darbe temelli askerî operasyonları, ülkedeki ku-

tuplaşmayı ve bölünmüş siyasal/toplumsal yapıyı daha da pekiştirmektedir. Hâlen nihayete ermeyen bu çatışma hâli, yüz binlerce insanı yerinden etmiş ve insan hakları koşullarını giderek daha da kötüleştirmiştir. Ülke, isyanların başlangıç sürecinde 1,94 puanla *otoriter bir rejim* olarak tasnif edilmekteyken 2012'de ciddi bir iyileşme göstererek 5,15 düzeyindeki skorla kısmi demokratik hususiyetler arz eden *hibrit bir rejim* olarak tasnif edilmeye başlanılmış ancak 2019 yılı itibarıyla sahip olduğu 2,02 puanla tekrar *otoriter bir rejim* olarak tasnif edilmiştir.

Arap Baharı'nın etkilediği bir diğer ülke, Kuzey Yemen ile Güney Yemen'in birleşmesiyle kurulan Yemen Cumhuriyeti'dir. 15 Ocak'ta Tunus Lideri Bin Ali'nin devrilmesinin akabinde kuzeyindeki Husi isyanları, güneyindeki ayrılıkçı el-Hirak eylemleri gibi istikrarsızlıklarla yüksek işsizlik, artan nüfus ve olumsuz ekonomik koşullarla uğraşmakta olan 32 yıllık Ali Abdullah Salih rejimine karşı yoğun halk gösterileri yapılmıştır. Ülke yönetimi, ekonomik önlemler olarak mücadeleye girişmiş ancak hoşnutsuzluklar giderilmediği gibi özellikle Mısır'da Mübarek'in devrilmesinden sonra, artan gösterilere silahla müdahale edilmesi sonucunda durum daha da

kötüleşmiştir. Bu olay sonrası rejim safında yaşanan çözümlerin ardından Yemen Lideri Salih, 3 Kasım 2011'de Riyad'da imzalanan anlaşmayla başkanlık görevini yarımcısı Abdurrabu Man-

sur Hadi'ye devretmiştir. Bu anlaşmayla Yemen'in geleceğinin kurgulanması için bir ulusal konferans düzenlenmesi ve yapılacak seçimlerden önce bir anayasa oluşturulması planlanmışsa da ülkenin kuzey kesiminin önemli bölümünü kontrol eden Husiler, Eylül 2014'te başkent Sana'yı ele geçirmişlerdir. Devrik Başkan Salih, kaybettiği gücünü kazanmak maksadıyla İran'ın desteklediği Şii Husiler ile ittifak kurma yoluna gitmişse de bu yöndeki isteği, Mansur Hadi'nin Körfez Arap ülkelerinden askerî yardım talebinde bulunmasına istinaden Mart 2015'te başlayan ve Suudi Arabistan öncülüğünde günümüze dek devam eden askerî operasyonlarla akamete uğramıştır. Bu durum bölgesel güçlerin de yer aldığı bir iç savaş yüzünden ülkenin adeta harabeye dönmesine, Salih'in ise 2017'de bir çatışmada öldürülmesine sebebiyet vermiştir. Yemen halkı, rejim/koalisyon güçleri ile Husilerin doğrudan şiddeti ile ticaret ve yardımın kesilmesinden kaynaklanan açlık ve hastalıklardan etkilenmiş hâlededir. Ayrıca ülkede seçimler gecikmiş, siyasi faaliyetler durmuş ve birçok devlet kurumu işlevlerini yerine getiremez durumdadır.

Suriye, Arap Baharı'nın en trajik sonuçlarının görüldüğü ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Mart 2011'den itibaren yıllardır Baas/Esad rejimi altında sindirilmekte olan Suriye halkı, siyasal katılım talepleri ekseninde rejim karşıtı gösteriler başlatmış ancak bu gösterilere güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ve rejimin taleplere karşılık vermeme yönündeki ısrarı, ülkeyi hâlen devam eden bir iç savaşa sürüklemiş bulunmaktadır.

Ayrıca diğer ülkelerin aksine Suriye'de rejim/yönetim değişikliği hâlen sağlanabilmiş değildir. 2011'den beri devam eden ve 10 milyondan fazla insanın mülteci olarak başka ülkelere dağılmasına neden olan, birçok can ve mal kaybına sebebiyet veren Suriye iç savaşı; aldıkları büyük mülteci akınları nedeniyle doğrudan etkilenen Türkiye başta olmak üzere Lübnan, Irak ve Ürdün için istikrarsızlık kaynağı olmaya devam etmektedir. Ayrıca bölgenin önemli güçleri İran ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra Rusya, AB ve ABD-İsrail gibi küresel aktörlerin soruna doğrudan ilgi göstermesi ve birçoğunun sahada fiilen yer alması, meseleyi uluslararası bir hüviyete kavuşturmakta; konu hakkında bir uzlaşmaya varılamaması ise krizi içinden çıkılmaz bir hâle sürüklemektedir. Tüm bu kaosun ortasında çok ciddi meşruiyet sorunlarına rağmen ülkeyi başta Rusya ve İran desteğiyle yönetmeye çalışan Suriye/Esad rejimi ise siyasi muhalefeti yasaklamakta, ifade ve toplanma özgürlüklerini sert bir şekilde bastırmaktadır. Suriye'de

devlet kontrolündeki alanlarda yolsuzluk, zorla alıkoymalar ve işkence son derece yaygındır. Ülke bu hâliyle özellikle siyasi haklar ve sivil özgürlükler konusunda Arap Baharı'nın başladığı dönemden daha kötü bir konuma evrilmek ve bu alanda üretilen endekslerde son sıralarda yer almaktadır. Suriye, *dünyanın en baskıcı/otoriter rejimlerinden* ve özgürlükler anlamında en çok kısıtlamaların bulunduğu yönetimlerden birisine dönüşmüş durumdadır.

Sonuç olarak 2010'da başlayan isyanlar, bazı otokratik yönetimlerin bertaraf edilmesine neden olmuşsa da meşru ve demokratik bir yönetimin tesisiyle bölge halklarının sivil özgürlüklerinin ve politik haklarının gelişmesine imkân sağlayamamıştır. Hatta beklenen düzeyde bir iyileşmenin sağlanamadığı bu ülkelerde isyanlardan dolayı yaşanan istikrarsızlıkların, yönetimlerin daha otoriter bir görünüm arz etmelerine neden olduğu ve bölge halklarının sürecin başında sahip oldukları umutlarının ise hayal kırıklıklarına dönüştüğü müşahade edilmektedir. ■